

Unga och rökning

En studie om riskfaktorer för
rökning bland tjejer i gymnasiets
årskurs 2 i Stockholms stad.

Unga och rökning
– En studie om riskfaktorer för rökning bland
tjejer i gymnasiets årskurs 2 i Stockholms stad.

Utvecklingsenheten, Socialförvaltningen, Stockholm stad,
www.stockholm.se/forebygg

Författare: Clara Henriksson Foto:xxxx

Sammanfattning

Rökning är idag en av de största orsakerna till försämrad hälsa och för tidig död i västvärlden.

De flesta vuxna rökare har påbörjat sin tobaksanvändning under ungdomsåren och det är därför positivt att andelen ungdomar som inte provat att röka ökar. Sett över en längre tid har även den totala rökningen bland ungdomar minskat. Detta gäller såväl utvecklingen i Stockholm som i riket. På senare år har minskningen emellertid avstannat och i de senaste mätningarna av *Stockholmsenkäten* tycks rökning totalt sett, åter öka. Oroande är även att andelen som uppger att de röker dagligen ökar. Än så länge är förändringarna små, men i det preventiva arbetet bör även en svagt uppåtgående trend uppmärksammas för att intensifiera det preventiva arbetet och försöka vända kurvan nedåt.

Effektivt förebyggande arbete utgår ifrån kunskap om vad som föregår problembeteenden – så kallade riskfaktorer. Preventiva insatser syftar till att påverka dessa riskfaktorer. Genom att tillhandahålla och uppdatera kunskaper i frågan på lokal nivå kan det preventiva arbetet i staden utvecklas.

Denna studie avser att identifiera faktorer inom skola, familj och på individnivå som ökar risken för daglig rökning bland tjejer i gymnasiets år 2 i Stockholms stad. Analysen avser även att titta närmare på om – och i så fall hur, riskfaktorernas betydelse skiljer sig mellan olika bostadsområden i staden med avseende på demografiska och sociala förhållanden.

Nedan presenteras en sammanfattning av de faktorer som enligt studien ökar risken för daglig rökning bland 17-åriga tjejer i Stockholms stad:

- Umgänge – Hon har många kamrater som röker vilket ofta även innebär kamrater som dricker alkohol och mer sällan prioriterar skolan.
- Skolan – Hon skolkar och visar tecken på misslyckande i skolarbetet i form av låga eller inga betyg.

- Familj – Hon har föräldrar som tillåter rökning och familjemedlemmar som röker.
- Fritid – Hon har relativt mycket fickpengar, vilket innebär 1000 kronor eller mer till fritid och nöje och ett litet – eller inget, engagemang i ledarledda fritidsaktiviteter eller träning.
- Egenskaper – Hon har ett impulsivt och spänningssökande beteende vilket innebär att hon gärna vill vara med där det händer spännande saker även när det är farligt. Hon har sämre självkänsla och ofta en känsla av att inte duga till. Hon är ofta nedstämd vilket bland annat innebär att hon sällan tycker att det är riktigt härligt att leva. Ytterligare en betydande egenskap är aggressivitet som till exempel innebär att hon inte tål att bli provocerad och inte drar sig för att skada andra.

Preventionsforskning visar att kamrater blir allt mer betydelsefulla förebilder under tonåren. Även i denna studie bekräftas kamraternas inverkan och den faktor som utgör den största direkta risken för dagligt rökande är just att ha rökande kamrater. Insatser som riktar sig mot grupper av kamrater kan därför tänkas vara verkningsfulla för att minska spridningen kamrater emellan. Det är angeläget att det tobaksförebyggande arbetet påbörjas redan innan elever går in i tonåren för att just verka preventivt, men även insatser som syftar till att hjälpa ungdomar att sluta röka kan verka effektivt, med tanke på rökningens "smittorisk".

Familjen har en viktig roll för att möjliggöra en positiv utveckling. Utifrån Stockholmsenkätens mätning 2010 är det möjligt att se att elever med låg tillsyn och svag anknytning till sina föräldrar, i gymnasieåldern oftare uppvisar de individuella egenskaper som i sin tur utgör riskfaktorer för rökning. Av studien framgår dessutom att andelen elever som röker är betydligt högre bland de elever som uppger att deras föräldrar har en tillåtande attityd till rökning. Samband syns också mellan elevers rökning och tobaksanvändning inom familjen. Det är därför väl motiverat att erbjuda familjestöd som stärker föräldrar i sin roll som förebilder och som ger tips om hur en god kommunikation och relation kan uppnås. Även hjälp med att sluta med tobak till föräldrar som vill göra detta kan tänkas bidra till en positiv utveckling bland ungdomar.

Inom skolans verksamhet finns också goda förutsättningar för att arbeta förebyggande. Inte minst då skolan är en central aktör när det gäller att etablera samverkan och samarbete med såväl föräldrar som med andra samhällsinstitutioner. Skolan och själva lärandet i sig har också en betydande roll för elevers individuella utveckling.

I staden kan även ett rikt utbud av idrott, kultur och andra fritidsaktiviteter verka förebyggande både mot rökning och mot andra problembeteenden.

Studien visar att riskfaktorer för rökning förekommer inom flera parallella områden och sammanfattningsvis kan därför sägas att studien stöder uppfattningen

om att det mest framgångsrika preventionsarbetet är det arbete där flera nivåer involveras och där olika aktörer samverkar.

Läsanvisning

Nedan följer en beskrivning av studiens bakgrund och därefter syfte. Vidare följer avsnitt som beskriver vad riskfaktorer är samt några teoretiska utgångspunkter som kan stödja tolkningar av resultaten. Hur urvalet av riskfaktorer för analysen skett samt hur studien delats in i olika områden med hänsyn till sociala och demografiska aspekter beskrivs därefter. Läsare som snabbt vill få en uppfattning om studiens resultat rekommenderas att här efter att ha läst *Sammanfattningen* gå direkt till *Resultatavsnittet* (som börjar på sida 17) samt att läsa det avsnitt som följer under rubriken *Diskussion och slutsatser* (börjar på sida 28). För läsare som är metodintresserade finns även ett separat metodavsnitt i bilaga 3.

Bakgrund

Vartannat år utför Utvecklingsenheten i Stockholms stad en skolundersökning som går under namnet *Stockholmsenkäten*. Stockholmsenkäten är en unik totalundersökning bland stadens alla niondeklassare och samtliga elever i årskurs 2 på gymnasiet. Sammanlagt svarade fler än 11 000 elever i Stockholms stad på frågorna år 2010.

Denna studie genomförs mot bakgrund av att rökningen enligt Stockholmsenkäten har ökat de senaste åren. Stockholmsenkäten visar även att andelen rökare som uppger att de röker dagligen har ökat. Trots att ökningarna har mattats av i den senaste mätningen och att andelarna ännu inte är uppe i de nivåer som syntes i början av 2000-talet, bör även en svagt uppåtgående kurva uppmärksammas för att snarast möjligt kunna vändas nedåt.

Studien genomförs mot bakgrund av det uppdrag som Utvecklingsenheten har att utveckla det tobaksförebyggande arbetet samt utifrån det behov som stadens preventionssamordnare har uttryckt om fördjupad kunskap om tobak och analyser på lokal nivå¹.

¹ Som vidare bakgrund till det tobaksförebyggande arbetet i Stockholms stad finns i regeringens proposition *Mål för folkhälsan* (2002) också fyra etappmål som fastslagits för att uppnå ett minskat tobaksbruk i befolkningen.

- en tobaksfri livsstart från år 2014
- en halvering till år 2014 av antalet ungdomar under 18 år som börjar röka eller snusa
- en halvering till år 2014 av andelen rökare bland de grupper som röker mest
- ingen ska ofrivilligt utsättas för rök i sin omgivning

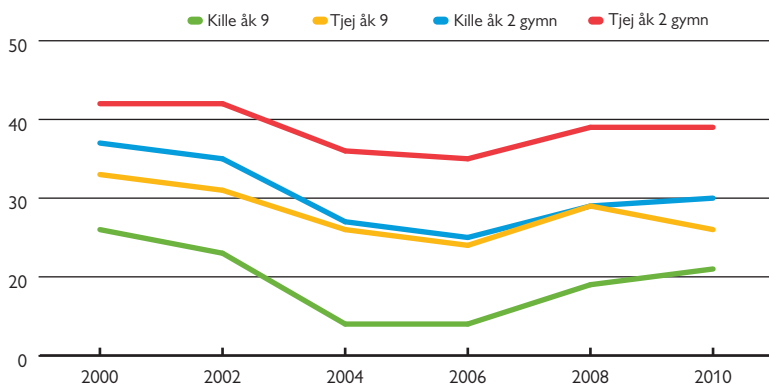
Dessa och liknande målsättningar ingår även i den nya ANDT-strategi (Alkohol, Narkotika, Doping och Tobak) som avser hela landet.

Hur ser rökvanorna bland ungdomar ut i staden?

Rökningen i Stockholms stad ligger i stort sett på samma nivåer som i resten av landet. Det kan emellertid noteras att andelen rökare sjönk något bland såväl killar som tjejer i nionde klass i CAN:s riksrepresentativa skolundersökning år 2010 (Hvitfeldt & Gripe 2010), medan detta i Stockholms stad enbart syns bland tjejerna i årskurs nio.

Under 2000-talet syntes i Stockholm en minskning av andelen rökande ungdomar fram till år 2006. Därefter har den positiva trenden brutits och andelen ungdomar som röker ibland eller dagligen ökar åter. Trots en viss minskning bland tjejer i årskurs nio i den senaste mätningen, ligger andelen tjejer som röker, både i årskurs nio och i gymnasiets år två, fortfarande högre än andelen rökande killarna i motsvarande årskurs. Detta illustreras i figur 1 nedan.

Utveckling över tid, andel elever som röker ibland eller dagligen mellan åren 2000–2010 i Stockholms stad uppdelat på kön och årskurs.

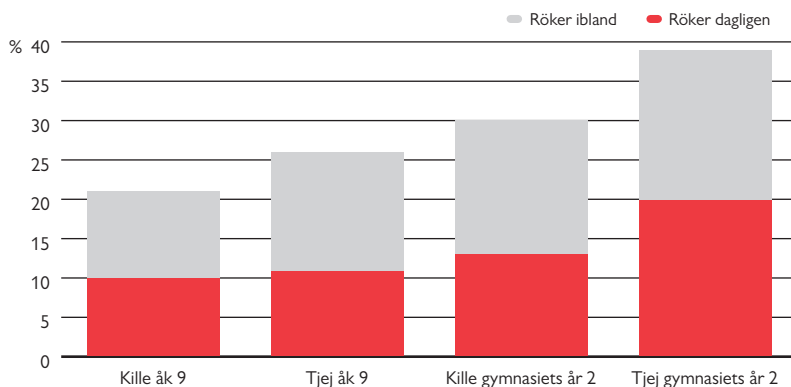

Figur 1. Utvecklingen över tid, andel elever som röker ibland eller dagligen mellan åren 2000–2010 i Stockholms stad uppdelat på kön och årskurs.

Andelen dagligt rökande har ökat de senaste åren, men förändringarna är små och det är fortfarande vanligare att röka ibland – men inte dagligen, i alla grupper förutom bland tjejer i gymnasiets år två som även är den grupp som ligger högst i andel rökare. Detta är därför den grupp som studien kommer att undersöka. Andelen rökande i denna grupp är 39 procent, eller med andra ord, mer än var tredje tjej enligt 2010 års undersökning. Bland gymnasietjejerna röker 19 procent

ibland och 20 procent dagligen. Hur fördelningen mellan de som röker ibland respektive dagligen ser ut i staden redovisas uppdelat på kön och ålder i figur 2 nedan.

Andelar killar och tjejer som röker i årskurs 9 och i gymnasiets år 2 i Stockholms stad.

Figur 2. Andelar killar och tjejer som röker i årskurs 9 och i år 2 på gymnasiet i Stockholms stad.

Vidare är det riskfaktorer för *daglig rökning* som analyseras i studien då det i Stockholmsenkäten inte efterfrågas vad *rökning ibland* närmare innebär².

Studien undersöker enbart riskfaktorer för rökning, men det bör här understrykas att snusning är betydligt vanligare bland killar än bland tjejer. Beträffande den totala tobakskonsumtionen är fördelningen mellan könen i stort sett jämn.

Syfte

Denna studie ingår i den serie av fördjupningsstudier som Utvecklingsenheten vid Socialförvaltningen i Stockholms stad genomför med syfte att identifiera och/eller uppdatera kunskapen om hur faktorer på olika nivåer påverkar risken för en viss typ av skadligt beteende bland ungdomar. Genom att tillhandahålla och uppdatera

² Innebörden av företeelsen *rökning ibland* antas variera i hög grad, vilket innebär att resultaten skulle bli mindre pålitliga.

kunskaper i frågan på lokal nivå, kan det preventiva arbetet i staden utvecklas. Detta ligger i linje med Stockholms- Tobaks-, Alkohol- och Narkotikapolitiska program: STAN-programmet.

För att skapa en nyanserad bild av unga dagligrökande är det nödvändigt att ta hänsyn till förhållanden som rör såväl personliga egenskaper och erfarenheter som till förhållanden i den sociala och strukturella miljön (Andershed & Andershed 2005). Dessa förhållanden är det som i preventionsforskningen beskrivs som riskfaktorer (El-Khoury m.fl. 2005). Denna studie syftar till att analysera och beskriva bakomliggande förhållanden som är gemensamma för dagligt rökande tjejer i gymnasiet år 2 i Stockholms stad. Finns det, när det gäller omfattningen av rökning bland dessa tjejer, samband mellan daglig rökning och de riskfaktorer som tidigare forskning har identifierat? Finns det några skillnader mellan olika områden i staden med avseende på social tyngd? Analysen syftar också till att ta reda på huruvida vissa faktorer verkar mer betydelsefulla än andra.

I linje med tidigare studier genomförda vid Utvecklingsenheten undersöks i denna studie riskfaktorer på fyra nivåer. I denna studie kallas nivåerna: *nivån för skola och kamrater, nivån för familj och fritid* och *individnivån*. För att analysera huruvida den sociala situationen i bostadsområdet är betydande för rökning inkluderas även en *samhällsnivå*.

Riskfaktorer och tobak – teoretiska utgångspunkter

Detta avsnitt beskriver kortfattat vad riskfaktorer är. Det beskriver även några teoretiska förklaringsmodeller som kan vara till hjälp för att förstå hur tidigare forskning identifierat olika riskfaktorer för rökning.

Vad är riskfaktorer?

Riskfaktorer kan utgöras av attityder, förmågor, föreställningar, beteenden och/eller situationer som bedöms påverka uppkomsten av problem. I sig behöver riskfaktorer inte vara orsak till problembeteendet, men föreligger riskfaktorer signalerar dessa om att det finns en större sannolikhet att riskbeteendet kommer att uppträda (Sandahl 2009).

Riskfaktorer för olika typer av normbrott samvarierar ofta och följaktligen syns många gånger flera typer av normbrott hos samma individ. Ett riskbeteende behöver dock inte uppträda hos enskilda elever bara för att riskfaktorerna finns där (El-Khoury m.fl. 2005). Sannolikheten är större om många riskfaktorer

förekommer på samma gång och om riskfaktorerna syns parallellt på flera nivåer. Det är till exempel en högre risk att en elev röker om riskfaktorer syns på skolnivå samtidigt som eleven också på det individuella planet har egenskaper som utgör riskfaktorer. När riskfaktorer förekommer ensamma, verkar de däremot ofta ha en begränsad effekt på förekomsten av beteendet (El-Khouri m.fl. 2005).

Förekomsten av riskfaktorer ökar alltså sannolikheten för att ett riskbeteende ska utvecklas, medan *skyddsfaktorer* innebär att sannolikheten för riskbeteendet minskar. Omvänt kan avsaknad av vissa skyddsfaktorer fungera som riskfaktorer eftersom begreppen inte är klart definierade (El-Khouri m.fl. 2005, Sandahl 2009). Till exempel kan avsaknad av en skyddsfaktor såsom god/hög föräldraanknytning utgöra en riskfaktor i form av dålig/låg föräldraanknytning. Denna studie är av både tydlighetsskäl och utrymmesskäl begränsad till att endast undersöka riskfaktorer.

Teorier som kan hjälpa till att förklara varför unga börjar röka

Några av de teorier som påverkat preventionsforskningen i stor utsträckning är *social inlärningsteori* och *kontrollteori*. Dessa har även varit de huvudsakliga utgångspunkterna vid formuleringen av Stockholmsenkätens frågor om just risk- och skyddsfaktorer för normbrott (Sandahl 2009). Dessa teorier avser att förklara varför olika beteenden uppkommer. En presentation av dessa kan därför bidra med en djupare förståelse för hur de riskfaktorer som undersöks i studien verkar och hur de i tidigare studier har identifierats.

Den mest kända kontrollteorin är utformad av sociologen Travis Hirschi (1969) och handlar om *kontroll genom sociala band*. Utgångspunkten i kontrollteorin är att de flesta människor regelbundet får impulser att göra något avvikande. I stället för att fråga sig vad det är som gör att människor begår normbrott, blir frågan då vad det är som gör att människor *inte* handlar normbrytande. Hirschi menar att det är vår sociala anknytning – eller brist på anknytning som avgör hur människor svarar på dessa impulser. Till en början fokuserade Hirschi främst på familjens och skolans roll i socialiseringsprocessen men senare belyser han tillsammans med Gottfredsson (1990) vikten av individuella självkontrollsfaktorer.

Kontrollteorin har framför allt haft en stor betydelse inom forskning om kriminella beteenden, men även i studier av tobaksbruk har låg social anknytning på olika nivåer visat sig utgöra riskfaktorer. Inte minst individuella självkontrollsfaktorer såsom impulsivitet/bristande självkontroll eller aggressivitet har visat sig utgöra riskfaktorer när det gäller rökning (El-Khouri m.fl. 2005). Vissa studier pekar på att dessa faktorer är särskilt betydelsefulla när det handlar om tjejer (Simon-Morton m.fl. 1999, Waldeck & Miller 1997) och dessa riskfaktorer kommer att undersökas även i denna studie.

Social inlärningsteori går kortfattat ut på att barn och ungdomar lär sig nya

beteenden genom att observera andra (Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Enligt denna teori behöver barn och ungdomar inte personligen uppleva "belöning" eller "bestraffning" för att lära sig ett beteende. I stället kan de anamma ett beteende genom att se hur andras ageranden, så att säga, betalar sig.

Inlärningsteorin lägger stor vikt vid att människor inte enbart observerar beteenden, utan även vilka konsekvenser ett beteende får för dem som handlar på ett visst sätt (Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Konsekvenserna kan vara såväl positiva som negativa. För att ta ett exempel beträffande rökning kan ungdomar således både påverkas av att studera reaktioner mot någon som väljer att *inte röka* i ett sammanhang, likväl som de kan anamma rökning för att efterlikna någon som röker om denna uppfattas "tjäna något" på sitt tobaksbruk. Det kan handla om att rökare har en viss social status som är åtråvärd. Tidigare studier visar, i linje med detta, att ungdomar som har *positiva förväntningar på rökning* (som att bli populär bland kamrater) oftare börjar röka (El-Khoury m.fl. 2005).

Då handlingar och dess konsekvenser inte observeras separat utan i sammanhang kan även livsstilar, roller, könsroller, attityder, kulturella värderingar och statushierarkier anammas såsom de uppfattas. Enligt den sociala inlärningsteorin är föräldrarna de viktigaste "modellerna" i barndomen, medan kompisar och andra personer får allt större inflytande under ungdomsåren (Ferrer-Wreder m.fl. 2005).

Studerade faktorer

Utifrån en kombination av ovanstående eller liknande förklaringsmodeller har tidigare studier identifierat ett antal riskfaktorer för rökning.

År 2005 redovisade El-Khoury m.fl. i FoU-rapporten Riskfaktorer för normbrytande beteenden – *Skillnaden mellan pojkar och flickor i tonåren*, en genomgång av tidigare forskning på området i form av vetenskapliga artiklar publicerade mellan 1995 och 2004. Riskfaktorerna är i stor utsträckning desamma för killar och tjejer men då endast tjejer undersökts i denna studie har endast sådana resultat som redovisats för tjejers tobaksanvändning tagits med. Merparten av de riskfaktorer som undersöks i denna studie är hämtade från denna genomgripande FoU-Rapport, där faktorerna redovisats på individ-, familj-, skol- och kamratnivå.

Även i Folkhälsoinstitutets riksrepresentativa studie *Tonåringar om tobak – Vanor, kunskaper och attityder* (Statens Folkhälsoinstitut 2010:20), presenteras samband som syns mellan tobaksbruk och relationen till föräldrar, kamrater och skola. I huvudsak finns samtliga riskfaktorer som undersöks i denna studie tidigare beskrivna i dessa två rapporter där mycket av den omfattande tobaksforskningen är sammanställd.

Denna studie undersöker faktorernas betydelse bland tjejer i gymnasiets årskurs två i Stockholms stad. Då tidigare forskning utgår från olika datamaterial har riskfaktorerna omformulerats till variabler mätbara i Stockholmsenkäten³. Vissa riskfaktorer har inte varit möjliga att kontrollera i Stockholmsenkäten och har därför uteslutits ur studien. Det bör även förklaras att Stockholmsenkäten är en tvärsnittsstudie, vilket innebär att de svarande eleverna deltar vid ett tillfälle och ingen uppföljning på individnivå görs. Det som analyseras i studien är inte i vilken tidsordningen företeelserna förekommer⁴, utan om och i så fall i vilken utsträckning de riskfaktorer som tidigare forskning identifierat samvarierar med daglig rökning bland gymnasietjejer i Stockholms stad.

I linje med tidigare studier genomförda vid Utvecklingsenheten undersöks riskfaktorer på fyra nivåer. Utifrån de riskfaktorer som tidigare forskning identifierat är hypotesen att följande riskfaktorer⁵ har betydelse för daglig rökning bland den undersökta gruppen av tjejer:

På *skol- och kamratnivå*: låg skolprestation, låg skolanknytning, skolk, rökande kamrater, kamrater som dricker alkohol, kamrater som inte prioriterar skolan.

På *nivån för familj och fritid*: låg tillsyn och svag anknytning, någon i familjen som röker, föräldrar som tillåter rökning, relativt mycket pengar till nöje och fritid⁶, litet eller inget engagemang i fritidsaktiviteter.

På *individnivån*: Impulsivitet och spänningssökande. Aggressivitet, låg självkänsla och nedstämdhet.

För att analysera huruvida den sociala situationen i bostadsområdet är betydande för rökning på *samhällsnivå*, har staden delats in i tre typer av områden utifrån ett socialt index som mäter stadsdelsområdenas sociala tyngd⁷. I analysen ingår social tyngd som ytterligare en oberoende variabel/ riskfaktor.

3 En del faktorer samverkar och risk för exempelvis så kallad multikollinearitet eller andra problem uppstår. Korrelerande variabler har därför antingen uteslutits eller slagits samman och konstruktionen av variabler beskrivs under rubriken *Konstruktion av variabler*.

4 I studien analyseras således statistiska och inte kausala samband (orsak – verkan).

5 Här avses de riskfaktorer som tidigare studier identifierat och som är mätbara i Stockholmsenkäten.

6 Riskfaktorn för mycket pengar till nöje och fritid beskrivs i rapporten som mycket fickpengar och avser att ha 1 000 kronor eller mer i månaden till nöje och fritid.

7 Det sociala indexet består av följande delar:

* Andel barn/ungdomar 0–19 år med utländsk bakgrund av samtliga barn 0–19 år 2006-08 (21/100)

* Andel barnfamiljer (<140 000 kr (ensam) / <180 000 kr (gift/sambo) av samtliga barnfamiljer 2006-08 (vikt:21/100)

* Andel barn/ungdomar 0–19 år där föräldrarna har högst grund-/folkskola av samtliga barn/ungdomar 0–19 år 2006-08 (vikt:21/100)

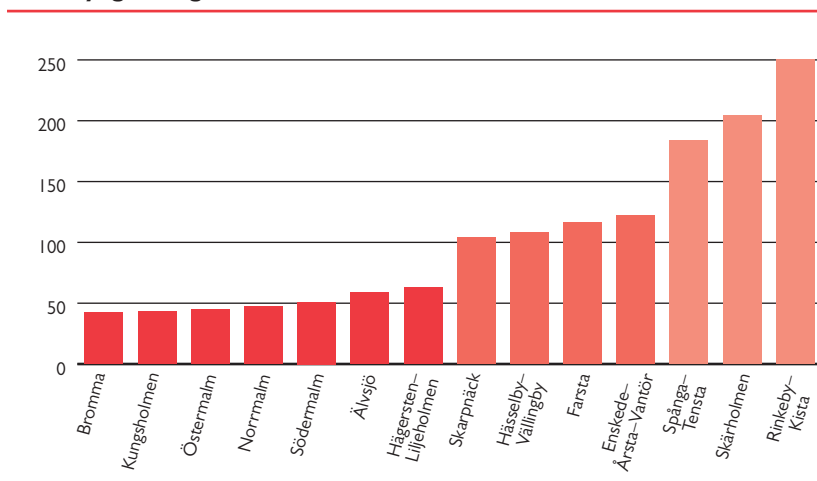
* Andel i befolkningen 15–20 år med åtal/åtalsonderlåtelse enl. brottsbalken/narkotikastrafflagen 2005-09 (vikt 27/200)

* Andel elever i åk 9 som ej är behöriga att söka gymnasieskolans nationella program 2005–09 vikt (27/200)

* Barntäthetsindex (Vikt 1/10).

Resultatet för varje område redovisas även i bilaga 2. Indexet är hämtat från en fördelningsnyckel⁸ som styr resursfördelningen till individ- och familjeomsorgen vid stadsdelsförvaltningarna och syftar till att beskriva olika befolkningsgruppers behov av insatser. I figur 3 redovisas Stockholms stads stadsdelsområdens värden i ett index där genomsnittet för hela staden är 100.

Stadsdelsområdenas värden på index för social tyngd där genomsnittet i staden är 100.

Figur 3. Stadsdelsområdenas värden på index för social tyngd där genomsnittet i staden är 100.

Område 1 utgörs av de stadsdelar med lägst värden på indexet för social tyngd: Bromma, Hägersten-Liljeholmen, Kungsholmen, Norrmalm, Södermalm, Älvsjö och Östermalm.

Område 2 består av de stadsdelar som ligger runt genomsnittet för staden: Enskede-Årsta-Vantör, Farsta, Hässelby-Vällingby och Skarpnäck.

Område 3 består av de tre stadsdelsområden med högst social tyngd: Rinkeby-Kista, Spånga-Tensta och Skärholmen.

Denna indelning innebär givetvis en förenkling. Det finns stadsdelar inom de olika stadsdelsområdena som skulle passa bättre i en annan typ av område. Det stora stadsdelsområdet Enskede-Årsta-Vantör som sammanlagt består av 14 stadsdelar är exempelvis ett område inom vilket stadsdelarna skiljer sig kraftigt åt

⁸ Statistik hämtad från utrednings- och statistikkontorets (USK) hemsida: www.stockholm.se/usk

med avseende på demografiska faktorer och social stabilitet. I detta område syns till exempel den genomsnittliga årsinkomsten i Stureby vara mer än dubbelt så hög som i stadsdelen Rågsved som också tillhör Enskede–Årsta–Vantör. Dessa förenklingar är viktiga att ha i åtanke vid tolkning av resultat för de olika områdena. I figur 4 nedan följer en illustration av studiens övergripande syfte.

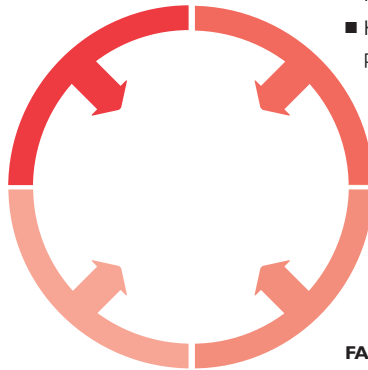
SAMHÄLLE

- Område 1 Låg
- Område 2 Medel
- Område 3 Hög

} Social tyngd

SKOLA/KAMRATER

- Låg skolprestation
- Skolk
- Kamrater som röker
- Kamrater som dricker
- Kamrater som inte prioriterar skolan

INDIVID

- Spänningssökande och impulsivitet
- Lägre självkänsla och nedstämdhet
- Aggressivitet

FAMILJ OCH FRITID

- Föräldrar som brister i tillsyn och anknytning
- Tobaksbruk i familjen
- Föräldrar som tillåter rökning
- Större fickpeng
- Litet eller inget deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter

Figur 4. Illustration av studiens övergripande syfte.

Metod

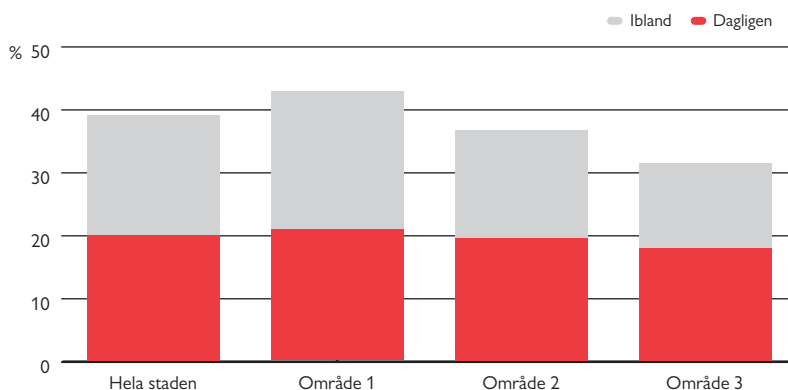
Sambandsanalyserna i denna studie är genomförda med hjälp av *binär logistisk regressionsanalys* i statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). För den metodintresserade finns ett kort avsnitt om detta i bilaga 3. Den information som behövs för att förstå upplägget av studien och för att tolka tabeller presenteras i resultatavsnittet.

Resultat

Fördelningen av rökare, uppdelat på kön och årskurs i hela staden redovisades i bakgrundsavsnittet. Där visades också svarsfördelningen för om rökarna rökte ibland eller dagligen.

I detta avsnitt redovisas inledningsvis andelarna ibland- och dagligrökande tjejer i gymnasiets år två uppdelat på de olika områdena som staden delats in i (figur 3). Därefter presenteras i tabell 1 resultaten av de logistiska regressionsanalyserna för hela staden som besvarar frågan om vilka faktorer som ökar risken för dagligt rökande bland unga tjejer samt med vilken styrka sambanden syns. Några av dessa samband illustreras även grafiskt i form av diagram och där det lämpar sig presenteras i diagrammen även andelar tjejer i gymnasiets årskurs två som röker ibland. Tabeller och diagram kommer även att beskrivas i den text som följer.

Andelar rökande gymnasietjejer i hela staden och i vart och ett av typområden.

Figur 5. Andelen rökande tjejer i gymnasiets år 2 som 2010 uppgivit att de röker ibland eller dagligen i Stockholms stad samt i område 1, 2 och 3.

Fördelningen i staden

Rökning bland tjejer i gymnasiets år 2 är vanligt förekommande i samtliga tre områden. Som visas i figur 2, är rökningen allra mest förekommande (43 procent) i de mer välbeställda stadsdelarna som ingår i område 1 och som till stora delar består av stadsdelarna i innerstaden.

Ju "mer välbärgat" ett område är, desto större utbredning av såväl rökning ibland som daglig rökning uppvisas. Beträffande daglig rökning är skillnaderna mellan områdena emellertid förhållandevis små och inga signifikanta samband syns när det gäller bostadsområdets mått på social belastning i sig⁹. Detta motsäger emellertid inte det faktum att betydelsen av övriga riskfaktorer, kan variera mellan områden. De separata riskanalyserna som gjorts för områdena presenteras i bilaga 2. Skillnader beskrivs även i ett par av figurerna samt under rubriken *Jämförelser av riskfaktorer mellan områden*, där tabell 3 ger en bild av vilka faktorer som har störst betydelse i hela Stockholm samt i vart och ett av områdena.

Riskfaktorer på olika nivåer – resultaten steg för steg

Analyserna av riskfaktorer har genomförts i tre steg. Detta dels på grund av att ett stort antal oberoende variabler kan slå ut effekten av varandra. Dels för att förenkla tolkningen av vad som händer med sambanden när de olika nivåerna inkluderas successivt.

I steg ett har bivariata analyser genomförts, vilket innebär att en riskfaktor i taget relateras till daglig rökning. De värden som resultaten uttrycks i är så kallade odds-kvoter. Med hjälp av den angivna referenskategorin vars oddskvot alltid är 1, tolkas riskfaktorernas oddskvoter som antal gånger oddset höjs när riskfaktorn förekommer. Tittar vi till exempel på skolk, tolkas resultatet (med oddskvoten 3,10) som att oddset att vara daglig rökare är ca 3 gånger högre för elever som skolkat minst en hel dag under läsåret, jämfört med elever som inte skolkat.

Förutom analysen av bostadsområdet som beskrivs ovan, visar de bivariata

⁹ Beträffande tjejer som uppger att de röker ibland syns en större skillnad mellan områdena. Om såväl tjejer som röker dagligen som tjejer som röker ibland tillsammans utgör en beroendevariabel och samband undersöks i en bivariat analys (en analys där inga andra variabler tas med) av rökning och bostadsområde, syns ett signifikant samband som visar att boende i ett socialt lätt belastat område utgör en riskfaktor. Av metodologiska skäl går det emellertid enbart att uttala sig just om att samband syns. Vilken betydelse de olika riskfaktorerna har går inte att tolka på ett, för studien, ändamålsenligt sätt då den rökning som även inkluderar ibland-rökarna är så vanligt förekommande. Att enbart dagligt rökande utgör utfallsvariabeln motiveras även av att Stockholmsenkäten inte närmare efterfrågar vad rökning ibland innebär, vilket medför att resultaten blir mindre pålitliga.

analyserna i steg ett, att samband finns mellan samtliga undersökta riskfaktorer och daglig rökning. Däremot svarar dessa analyser inte på om dessa samband kan beskriva indirekta effekter eller inte – det vill säga om det är effekter som syns då riskfaktorer förekommer tillsammans eller i interaktion med andra faktorer. Detta kan till exempel handla om en sådan sak som att *skolk* påverkas av att ha *kamrater som inte prioriterar skolan* eller vice versa. Båda dessa riskfaktorer signalerar om en förhöjd risk för rökning men de kan även tänkas att de förklarar delar av samma sak¹⁰. Fördelen med den *logistiska regressionsanalysen* som används i studien är att man kan mäta riskfaktorernas unika effekt när övriga faktorer hålls lika (Walsh 1990) vilket görs i nästkommande steg.

I steg två har riskfaktorer på samma nivå analyserats i förhållande till varandra. Detta gör det möjligt att se om den effekt som syntes i steg ett, påverkas vid hänsyn tagen till andra aspekter inom exempelvis familjen. Då inga signifikanta samband syntes på *samhällsnivå* mellan daglig rökning och områdets sociala tyngd, har denna variabel emellertid inte analyserats vidare i steg två.

I steg tre har nivåmodellerna lyfts in i en gemensam modell där riskfaktorer för *samtliga nivåer* analyseras i förhållande till varandra. De riskfaktorer som inte var signifikanta i sina respektive nivåmodeller har exkluderats i detta steg. När riskfaktorerna prövas i modeller mäts den unika/direkta effekten för var och en av riskfaktorerna när alla övriga faktorer i modellen hålls lika. I steg två och tre är det därför möjligt att göra försiktiga jämförelser mellan riskfaktorerna. Som tidigare nämnts är det dock viktigt att tänka på att riskfaktorer många gånger förekommer tillsammans. Ofta är det också just mängden och/eller kombinationen av riskfaktorer som orsakar problembeteenden medan enstaka riskfaktorer endast bidrar med en begränsad riskökning (El-Khoury m.fl. 2005). Med påminnelsen om att hålla detta i åtanke följer här redovisningen av vilka undersökta faktorer som, även när allt annat är lika, pekar på förhöjda risker för daglig rökning.

Skola och kamrater

Bland riskfaktorer knutna till skola och kamrater utgör *rökande kamrater* den mest betydelsefulla riskfaktorn. Med hänsyn tagen till övriga faktorer i den slutliga modellen är det runt 13 gånger högre risk att elever är dagligrökare om hälften eller fler av deras kamrater röker. Detta är den i särklass mest betydelsefulla riskfaktorn i hela studien och när den analyseras tillsammans med faktorer på andra nivåer visar det sig att den direkta betydelsen till och med är större än vad som först framställt. Faktorer på andra nivåer som här inkluderats i samma analys (modell) tycks alltså ha

¹⁰ Samtidigt som denna studie ämnar undersöka om vissa faktorer är mer betydelsefulla än andra, begränsas analysen om riskfaktorerna samvarierar för mycket. Såväl indirekta som direkta riskfaktorer är emellertid viktiga att känna till när det handlar om att förebygga problembeteenden.

hållit tillbaka den effekt som uppvisades i tidigare steg av analysen. Detta signalerar om en mindre samvariation med faktorer på dessa nivåer. Med andra ord: bland dagligt rökande tjejer med många rökande kamrater kan det finnas en stor andel som, när det kommer till faktorer på individ- samt på familj- och fritidsnivån, snarare tillhör referenskategori än riskkategori. När detta kontrolleras framgår att betydelsen av rökande kamrater därför är större än tidigare visat sig.

I figur 6 på nästa sida visas hur stora andelar av rökarna respektive icke-rökarna som har många rökande kamrater. Att andelen dagligrökare som har rökande kamrater är hög (96 procent) är förmodligen föga förvånande för de flesta läsare, men förhoppningsvis ger diagrammet en tydlig bild av hur rökningen "smittar" inom kompiskretsen. Emellertid är det viktigt att komma ihåg att alla som har rökande kamrater inte själva röker, vilket också framgår av diagrammet.

Tabell 1. Logistiska regressionsanalyser mellan samtliga riskfaktorer och daglig rökning n=2807

SKOLA OCH KAMRATER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 1 SKOLA OCH KAMRATER	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Skolprestation (ref: högre)			
Medel	2,61***	2,16***	1,73***
Låg	4,87***	4,16***	2,81***
Skolanknytning (ref: högre)			
Lägre	2,10***		
Skolk (ref: nej)			
Ja	3,10***	1,90***	1,70***
Rökande kamrater (ref: nej)			
Ja	15,99***	10,82***	12,83***
Drickande kamrater (ref: nej)			
Ja	3,57***	1,91***	Ej sig
Skolduktiga kamrater (ref: ja)			
Nej	2,72***	1,96***	Ej sig

*= Signifikant på 10 % nivå (p≤0,10) **= Signifikant på 5 % nivå (p≤0,05) ***= Signifikant på 1 % nivå (p≤0,01)

Andelar tjejer i gymnasiets år två med en kompiskrets som är rökare.

Figur 6. Andelar icke-rökare, ibland-rökare och dagligrökare som har en kompiskrets som till hälften eller fler utgörs av rökare.

Bland riskfaktorer som är knutna till *skola och kamrater* visar sig även *skolprestation* fortfarande signalera om en förhöjd risk för daglig rökning, när hänsyn tas även till faktorer på andra nivåer. *Skolprestation* är indelad i tre kategorier som visar att ju lägre skolprestation som uppges desto större är risken att daglig rökning förekommer. Risken för att vara dagligrökare, när allt annat är lika, är runt tre gånger högre för elever som saknar betyg i minst ett av kärnämnena svenska, engelska och matematik.

Risikfaktorn *Skolanknytning* ingår inte i någon modell eftersom denna visat sig korrelera för mycket med både *skolprestation* och *skolk* och därigenom riskerar att ställa till med metodologiska problem. Eftersom *skolprestation* och *skolk* jämförelsevis är något lättare att mäta och därmed bidrar med mer pålitliga mått, har *skolanknytning* exkluderats till förmån för dessa variabler. Detta säger emellertid inte att *skolanknytning* är betydelselös (sambandet mellan rökning och *skolanknytning* konstaterades som sagt i de bivariata analyserna). Hade i stället både *skolprestation* och *skolk* exkluderats hade denna variabel alltså fångat upp delar av deras effekter i de senare stegen av analysen – det vill säga i de olika modellerna. Följaktligen visar såväl *skolk* som *skolprestation* en direkt effekt i modellen där samtliga faktorer ingår (Modell 4). Oddskvoten för *skolk* är 1,70 och det är alltså drygt en och en halv gång högre risk att elever som skolkat minst en hel dag det senaste läsåret också är dagligrökare.

Risken att själv röka dagligen är nästan dubbelt så hög för elever med många *kamrater som inte prioriterar skolan* jämfört med elever som har många kompisar som prioriterar skolan. Denna risk syns när hänsyn tas till andra faktorer inom samma nivå, men ej när hänsyn tas till faktorer på övriga nivåer. Effekten av kamrater som inte prioriterar skolan är alltså snarare indirekt. Detsamma gäller för elever som har många *kamrater som dricker sig berusade på alkohol*.

Faktorerna som inkluderats på denna nivå har ett *Nagelkerke R2* på 0,28, vilket innebär att modellen för skola och kamrater förklarar 28 procent av sannolikheten för att som tjej i gymnasiets år 2 vara dagligrökare.

Familj och fritid

Bland faktorer på nivån Familj och fritid, är *föräldrar som tillåter rökning* den största riskfaktorn. Det bör därför uppmärksammas att 12 procent av tjejerna i hela staden uppger att deras föräldrar tillåter rökning. Huruvida denna tillåtelse uppstått före eller efter att döttrarna blivit dagligrökare går dock inte, utifrån Stockholmsenkäten, att uttala sig om.

Vid en närmare granskning av de tobakstillåtande föräldrarna framgår även att dessa föräldrar oftare har ett eget tobaksbruk (78 procent av de tillåtande föräldrarna röker och/eller snusar). När hänsyn tas till alla andra faktorer (det vill säga även tobaksbrukande familjemedlemmar) är risken för att daglig rökning förekommer fortfarande betydligt högre bland elever som har tobakstillåtande föräldrar än bland dem som inte har det.

Eftersom Stockholmsenkäten innehåller frågor om samtliga familjemedlemmars tobaksbruk och detta tillåter generalisering på flera olika familjekonstellationer analyseras, istället för enbart betydelsen av föräldrarnas tobaksbruk, samvariationen mellan dagligrökning och tobaksbruk av någon i familjen (det vill säga även syskon och/eller andra personer som respondenten lever ihop med). När alla andra riskfaktorer är lika visar oddskvoten för *rökare i familjen* en fördubblad risk beträffande daglig rökning.

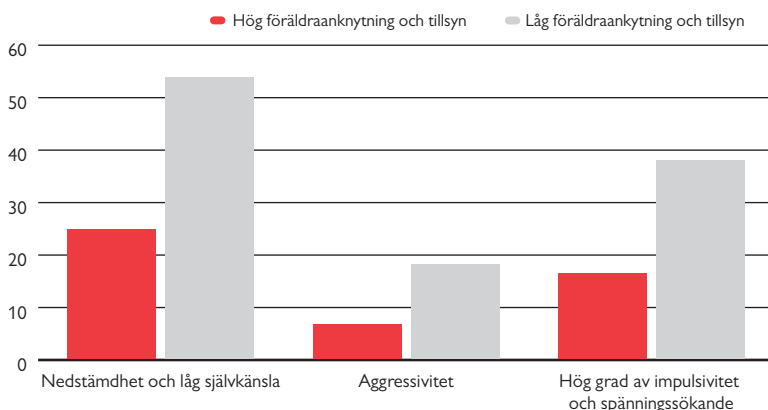
Att röka dagligen kostar pengar. Även om det inte är helt ovanligt att ungdomar extrajobbar på helger och lov så har ungdomars ekonomi – i form av *fickpengar* inkluderats på denna nivå eftersom det vanligtvis är föräldrar eller annan familj som står för de huvudsakliga ekonomiska tillgångarna. I det sista steget av analysen, där effekten mäts oavsett nivå, visar det sig att tjejer som har 1000 kronor eller mer i månaden till fritid och nöjen därigenom även har en förutsättning som innebär runt en fördubbling i direkt risk.

Nivån för familj och fritid inkluderar även faktorn *deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter* som likaså kan bero på familjeekonomi och/eller andra

förutsättningar för engagemang inom familjen. Det är emellertid viktigt att här även tänka på vilka möjligheter omgivningen erbjuder. Att delta i ledarledda fritidsaktiviteter kan dessutom tänkas kompensera och/eller komplettera för brister i familjen eller på andra nivåer. För tjejer som sällan eller aldrig *deltar i ledarledda fritidsaktiviteter* eller träning höjs den direkta risken för daglig rökning 1,7 gånger i jämförelse med de tjejer som ibland eller ofta deltar.

I analysen av nivån för *familj och fritid* syns en större risk för daglig rökning bland elever som har *föräldrar som brister i tillsyn och anknytning* (runt en fördubbling i risk). I det sista steget av analysen (modellen för samtliga riskfaktorer) syns emellertid inga direkta samband. Sambanden är därför snarare indirekta än direkta när hänsyn tas till faktorer på övriga nivåer. Det indirekta sambandet kan förstås av hur *brister i tillsyn och anknytning* hos föräldrar samvarierar med individrelaterade faktorer som i sin tur utgör direkta riskfaktorer för daglig rökning. Hur denna samvariation ser ut visas nedan i figur 7.

Föräldraanknytning och tillsyn relaterat till riskfaktorer på individnivå bland tjejer i gymnasiets år 2.

Figur 7. Föräldraanknytning och tillsyn relaterat till egenskaper på individnivå bland tjejer i gymnasiets år 2.

Faktorerna som inkluderats på nivån för Familj och fritid har ett *Nagelkerke R2* på 0,22, vilket innebär att modellen förklarar 22 procent av sannolikheten för att som tjej i gymnasiets år 2 vara dagligrökare.

FAMILJ OCH FRITID	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 2 FAMILJ OCH FRITID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Tillsyn och anknytning (ref: högre)			
Lägre	2,11***	1,89***	Ej sig
Tobaksbruk i familjen (ref: nej)			
Ja	2,87***	2,44***	2,02***
Föräldrar som tillåter rökning (ref: nej)			
Ja	6,70***	5,54***	4,19***
Fickpengar (ref: mindre än 1000kr i månaden)			
Mer än 1000 kr i mån	1,91***	2,03***	1,95***
Deltar i ledar-ledda fritidsaktiviteter (ref: ja)			
Nej	2,09***	1,79***	1,70***

*= Signifikant på 10 % nivå ($p \leq 0,10$) **= Signifikant på 5 % nivå ($p \leq 0,05$) ***=Signifikant på 1% nivå ($p \leq 0,01$)

Individ

Samtliga faktorer på individnivå som undersökts i det sista steget av analysen uppvisar direkta effekter för daglig rökning. Störst effekt på daglig rökning, kontrollerat för alla andra faktorer, har *hög grad av spänningssökande och impulsivitet* som visar på en nästan sexfaldigt förhöjd risk jämfört med elever med en låg grad av dessa egenskaper¹¹.

Majoriteten av eleverna tillhör kategorin *medelgrad av impulsivitet och spänningssökande*. Även för denna grupp syns i jämförelse med referenskategori en nästan fyrfaldigt förhöjd risk för daglig rökning.

11 Till skillnad från de tidigare fördjupningsstudierna från Utvecklingsenheten, har spänningssökande och impulsivitet slagits ihop till ett index i denna studie då dessa egenskaper bland tjejer i Stockholmsenkätens mätning 2010 korrelerar så mycket att de riskerar dölja varandras effekter. Variabeln är däremot fortfarande uppdelad på tre kategorier för att även inkludera en medelkategori. Detta då impulsivitet och spänningssökande är egenskaper som majoriteten av eleverna uppvisar vissa mått på (62 procent av tjejerna tillhör denna kategori).

Beträffande *låg självkänsla och nedstämdhet* samt *aggressivitet*, tillhör majoriteten av tjejerna istället respektive referenskategori. Detta gäller i synnerhet aggressivitet, vilket de allra flesta tjejer i studien visar små eller inga mått på. De tjejer som visar högre mått på *aggressivitet* har, när allt annat är lika, en risk förhöjd en och en halv gång jämfört med referenskategorin.

I stort sett samma direkta risk syns för *nedstämdhet och låg självkänsla*. Faktorerna som inkluderats på Individnivån har ett *Nagelkerke R2* på 0,14. Individmodellen förklarar således 14 procent av sannolikheten för att som tjej i gymnasiet år 2 vara dagligrökare.

INDIVID	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 3 INDIVID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Spänningsansökande och impulsivitet (ref: låg)			
Medel	5,19***	4,94***	3,52***
Högt	12,99***	10,90***	5,73***
Låg självkänsla och nedstämdhet (ref: nej)			
Ja	1,90***	1,67***	1,53**
Aggressivitet (ref: låg)			
Hög	2,80***	1,94***	1,50*

*= Signifikant på 10 % nivå ($p \leq 0,10$) **= Signifikant på 5 % nivå ($p \leq 0,05$) ***=Signifikant på 1% nivå ($p \leq 0,01$)

Jämförelser mellan områden

Rökning är vanligt förekommande i hela staden och beträffande daglig rökning bland tjejer i gymnasiet år 2 verkar inte *bostadsområdets sociala belastning* i sig utgöra en riskfaktor. Det kan emellertid ändå vara av intresse för stadsdelarna att se vilka riskfaktorer som har störst betydelse för respektive område. Riskfaktorernas betydelse skiljer sig något mellan de olika områdena och detta redovisas i tabell 3 där riskfaktorerna är rangordnade efter betydelse i vart och ett av områdena. På nivån för *skola och kamrater* är *rökande kamrater* den faktor som har störst betydelse i alla områden när samtliga andra faktorer hålls lika. Detta gäller i synnerhet i område 1 där rökningen dessutom är som mest utbredd. I område 1 är oddset för att en elev röker dagligen nästan 64 gånger högre om hon har en rökande kompiskrets, medan oddskvoten för rökande kamrater i område 2 och 3 ligger en liten bit under den effekt som uppvisas för hela staden. I område 1 är det framför allt när faktorerna på *individnivå* sätts i relation till *rökande kamrater*, som denna direkta effekt visar sådan styrka. Följaktligen visar sig samtliga individuella faktorer vara direkt betydelsefulla i område 1, medan endast ett högt *impulsivt och spänningssökande beteende* uppvisar direkta effekter i område 2. I område 3 visar såväl ett högt som ett medelhögt *impulsivt och spänningssökande beteende* på förhöjda risker och i detta område syns även direkta effekter på individnivå av *låg självkänsla och nedstämdhet*.

På nivån för *skola och kamrater*, visar sig också skolprestation vara av stor betydelse för samtliga områden, men även denna faktors betydelse skiljer sig mellan de olika områdena. Störst betydelse har *misslyckande i skolan* i område 1 där 48 procent av de elever som har underkänt i minst ett kärnämne är dagligrökare. Motsvarande andel dagligrökare bland underkända elever är 35 procent i område 2 och 26 procent i område 3.

Vidare visar skolk på en direkt risk för daglig rökning i område 1 och 2 men inte i område 3. I område 2 visar det sig även vara en direkt risk att ha många kamrater som inte prioriterar skolan.

Den riskfaktor som visar på starkast direkt effekt på nivån för *familj och fritid* är *föräldrar som tillåter rökning*. Därefter har *rökande familjemedlemmar* störst betydelse i område 2 och 3 medan såväl *mycket fickpengar* som *litet deltagande i fritidsaktiviteter* är mer betydelsefulla i område 1. *Litet eller inget deltagande i fritidsaktiviteter* visar upp signifikanta samband även i område 2 men inte i område 3.

Tabell 2. Skillnader mellan områden i Stockholms stad.

RISKFACITORER	HELA STADEN	OMRÅDE 1	OMRÅDE 2	OMRÅDE 3
Skola och kamrater	Rökande kamrater	Rökande kamrater	Rökande kamrater	Rökande kamrater
	Misslyckande i skolan	Misslyckande i skolan	Misslyckande i skolan	Misslyckande i skolan
	Skolk	Skolk	Skolk	
			Kamrater som inte prioriterar skolan	
Familj och fritid	Föräldrar som tillåter rökning	Föräldrar som tillåter rökning	Föräldrar som tillåter rökning	Föräldrar som tillåter rökning
	Tobaksbruk i familjen	Mycket fickpengar	Tobaksbruk i familjen	Tobaksbruk i familjen
	Mycket fickpengar	Litet eller inget deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter	Litet eller inget deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter	
	Litet eller inget deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter	Tobaksbruk i familjen		
Individ	Impulsivt och spännings-sökande beteende	Impulsivt och spännings-sökande beteende	Impulsivt och spännings-sökande beteende	Impulsivt och spännings-sökande beteende
	Låg självkänsla och nedstämdhet	Aggressivitet		Låg självkänsla och nedstämdhet
	Aggressivitet	Låg självkänsla och nedstämdhet		

Diskussion och slutsatser

Trots att olika riskfaktorer i viss mån varierar i betydelse mellan de olika områdena, följer de i stort sett samma ordning och inga tecken syns på att bostadsområdet sociala tyngd i sig utgör en riskfaktor när det gäller daglig rökning. Daglig rökningen bland ungdomar är vitt utbredd i samtliga stadsdelar i staden men är, i motsats till hur rökningen socialt är spridd i den vuxna befolkningen (Statens folkhälsoinstitut 2009:11), något mer utbredd i de områden som utifrån det sociala indexet betraktas som de mer välbeställda.

Det huvudsakliga syftet med denna studie har varit att utifrån tidigare forskning om riskfaktorer förknippade med tobak undersöka vilka förhållanden bland tjejer i årskurs två på gymnasiet i Stockholms stad som i dagsläget samvarierar med daglig tobaksrökning. Det kan konstateras att de riskfaktorer som enligt tidigare, både nationell och internationell forskning, har betydelse för tobaksrökning, får stöd även i denna studie.

Följande kännetecken kan sammanfattningsvis tillskrivas en typisk 17-årig tjej i Stockholm som röker dagligen: Hon umgås i kretsar med många rökare och hon skolkar och misslyckas i skolan. Hennes föräldrar tillåter rökning och förutom rökande kamrater, har hon ofta föräldrar eller andra familjemedlemmar som också röker och/eller snusar. Hon har minst 1000 kronor i månaden till fritid och nöje men hon deltar sällan eller aldrig i ledarledda fritidsaktiviteter eller träning. Hon har som person ett högt spänningssökande och impulsivt beteende och hon vill gärna vara med där det händer spännande saker även om det är farligt. Samtidigt har hon en lägre självkänsla och visar mått på nedstämdhet vilket innebär att hon ofta känner att hon inte duger till och att det sällan är riktigt härligt att leva. Hon visar även högre mått på aggressivitet.

Studien bekräftar, i linje med utgångspunkterna i Stockholms Tobaks-, Alkohol- och Narkotikapolitiska program (STAN-programmet), nödvändigheten av att involvera flera nivåer i det förebyggande arbetet samt behovet av samverkan mellan olika samhällsinsatser. I de flesta länder där det tobaksförebyggande arbetet haft framgångar har allianser mellan frivilligorganisationer och nätverk mellan yrkesorganisationer spelat en nyckelroll (Statens folkhälsoinstitut 2009:11). I Sverige utdelas årliga bidrag till tobaksförebyggande frivilligorganisationer och i landet finns även ett sammanbindande nätverk: Svenskt nätverk för tobaksprevention (SNTF) med representanter från frivilligorganisationer som arbetar för att minska tobaksbruk. Några av dessa organisationer är Non-Smoking Generation, Cancerfonden, Yrkesföreningarna mot tobak, Hjärt-Lungfonden (Statens folkhälsoinstitut 2010:11). På regional nivå koordineras det tobaksförebyggande arbetet framför allt av länsstyrelsernas ANDT- samordnare.

Den riskfaktor som i denna studie visar den största direkta risken är att ha många kamrater som röker. Detta ligger i linje med den sociala inlärningsteorin, som beskrivs i teoriavsnittet och som hävdar att kamraterna blir allt viktigare under tonåren. Liknande resultat för respektive problembeteende har även visat sig i Utvecklingsenhetens tidigare fördjupningsstudier (Sandahl 2009). Denna studie visar även på att ett litet eller inget deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter utgör en förhöjd risk och det kan tänkas att sådana typer av aktiviteter på ett positivt sätt även kan inverka på attityder inom kompiskretsar. Många gånger kan engagemang i fritidsaktiviteter innebära deltagande i olika sporter, där rökning av naturliga skäl sällan uppskattas och ytterligare studier såsom den av Tomori m.fl. (2001) visar just att ett lågt deltagande i sport utgör en riskfaktor för rökning¹². Ett rikt utbud av kultur- och fritidsaktiviteter som är tillgängliga för alla ungdomar i staden, kan på flera vis verka förebyggande och ligger i linje med Stockholms stads vision 2030.

Även insatser som strävar efter att få unga människor att sluta röka kan indirekt verka förebyggande eftersom studien visar att kamratpåverkan har en sådan betydelse.

Medan kamraterna blir allt mer betydelsefulla under tonåren enligt den sociala inlärningsteorin, beskrivs föräldrar vara de främsta modellerna under den tidiga barndomen (Ferrer-Wreder 2005). I teoriavsnittet beskrivs även teorin om kontroll genom sociala band, vilken hävdar att våra sociala band är det som håller tillbaka impulser till normbrytande beteenden (Hirschi 1969). I denna analys syns att barn till *föräldrar som brister i tillsyn och anknytning* löper en större risk att bli dagligrökare när faktorer jämförs på nivån för familj och fritid. Barn till *föräldrar som brister i tillsyn och anknytning* uppvisar oftare även individuella egenskaper som i sin tur utgör riskfaktorer för rökning under tonåren. När denna riskfaktor jämförs på nivån för samtliga faktorer syns sambandet mellan *föräldrar som brister i tillsyn och anknytning* och daglig rökning snarare som en indirekt än en direkt riskfaktor under gymnasieåldern. Detta motiverar att insatser riktade mot föräldrar bör erbjudas i god tid för att just verka preventivt. Insatser som avser att ge föräldrastöd till tonårsföräldrar bör emellertid inte underskattas. Bland familjerelaterade faktorer syns även att daglig rökning oftare förekommer bland tjejer som lever i familjer där någon annan röker eller snusar samt bland tjejer vars föräldrar har en tobakstillåtande attityd. Dock går det inte utifrån Stockholmsenkäten att uttala sig om tidsordningen beträffande föräldrars tobakstillåtelse. Med andra ord går det inte att säga om barnen oftare är rökare för att föräldrarna tillåter rökning eller om föräldrarna accepterar det eftersom barnen redan

12 I Stockholmsenkäten görs emellertid ingen särskiljning mellan sport och andra ledarledda fritidsaktiviteter. Det som efterfrågas är deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter såsom sport, musik, teater och konst, hobby, kyrkligt, scouter, politisk eller annan förening.

McFLURRY
LOVE'S
IT TO
BITS

röker dagligen. Däremot kan det här tilläggas att en hög andel ungdomar i folkhälsoinstitutets studie (2010:20) själva uppger att de vill att föräldrar ska agera mot barns rökning. Generellt är dock icke-rökarna mer positiva till detta än rökarna (Statens folkhälsoinstitut 2010:20). Sambandet mellan tillåtande föräldrar och daglig rökning syns även i de modeller där en tillåtande attityd jämförs bland dem som inte har någon tobaksanvändare i familjen. Det bör emellertid understrykas att den största andelen (78 procent) av de tobakstillåtande föräldrarna har ett eget tobaksbruk, vilket kan vara en orsak till att föräldrarna upplever det svårt att motsätta sig döttrarnas rökning. Liksom beträffande kamrater, kan det därför tänkas att hjälp till tobaksavvänjning för föräldrar som vill sluta, har goda effekter för minskad rökning även bland deras barn.

Samspelet och kommunikationen mellan föräldrar och barn visar sig över huvud taget ha stor betydelse för barnens framtida fysiska och psykiska välmående. *Guiding Good Choices* (GGC) är ett exempel på en familjeintervention som har visat sig verk-sam i internationella jämförelser. *Strengthening Family Program* (SFP) är ett annat exem-pel (Ferrer-Wreder m.fl. 2005) och många svenska metoder tar sin utgångspunkt från denna metod. SFP syftar huvudsakligen till att stärka de sociala banden inom familjen och främja anknytning till närsamhället. Samverkan med insatser kopplade till skola och/eller andra aktiviteter utanför familjen är därför lämpliga med denna metod. För fler tips om metoder hänvisas till Statens folkhälsoinstituts hemsida¹³.

Även skolan har en betydande roll i det preventiva arbetet. Skolan är en central aktör när det gäller att identifiera barn i riskzon samt för samverkan med föräldrar, men även med andra myndigheter. Inom preventionsarbetet anses därutöver att misslyckanden i skolan försämrar möjligheterna till en positiv utveckling för ungdomar på flera sätt. Många skolbaserade program strävar därför efter att förändra kun-skap, färdigheter, kompetenser och beteenden på individnivå (Ferrer-Wreder m.fl. 2005). Inom preventionsarbete menar många nämligen att själva förmågan att lära sig nya saker, utvecklar en självkänsla som är betydande för elevens fortsatta utveck-ling. Lika viktigt är att eleverna utvecklar förmågan att hantera de motgångar och misslyckanden som ofrånkomligen förekommer i skolan (Ferrer-Wreder m.fl. 2005).

En väl fungerande skola utgör i många avseenden en grundförutsättning för en positiv samhällsutveckling, men även då det enbart handlar om att minska rökningen bland unga människor är det väl motiverat att utveckla metoder för att minska från- varon och förbättra studieresultaten.

Nedan följer några förslag på litteratur och metoder som kan användas i arbetet för att minska tobaksbruket. Dessutom följer tips på hemsidor för den som vill

¹³ Statens folkhälsoinstitut skickar dessutom varje år ut den så kallade *Tonårsparlören*, till föräldrar med barn i årskurs 7, med syfte att ge tips och uppmaningar för en god kommunikation.

orientera sig angående olika sätt att arbeta tobaksförebyggande. Kunskapen kring förebyggande metoder utvecklas emellertid hela tiden och var och en måste ta ansvar för att söka den senaste befintliga kunskapen om en metod eller ett program innan eventuell implementering.

Litteratur

- *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga: en forskningsöversikt*, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete & Statens institutionsstyrelse 2005
- *Tonåringar om tobak – vanor kunskaper och attityder*, Statens folkhälsoinstitut 2010
- *Det drogförebyggande arbetet i Sverige 2008*, Statens folkhälsoinstitut 2010:11
- *Tobaksfri kommun*, Folkhälsoinstitutet 2010

Läs mer om några befintliga program

Tobaksfri Duo

Tobaksfri Duo är en skolbaserad, förebyggande kontraktsmetod som startade i Västerbotten 1993 med landstinget som drivande aktör.

Hemsida: <http://www.tobaksfri.se> . Länk till avhandling om Tobaksfri Duo: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-21239>

Unplugged

Unplugged har arbetats fram inom EU-projektet EU-DAP, Karolinska Institutet. Det är ett skolbaserat drogförebyggande livskunskapsprogram riktat till 12–14 åringar. Hemsida: <http://www.folkhalsoguiden.se/Projekt.aspx?id=920> .

Där finns även utvärdering av programmet.

Sotis

SOTIS – Samtal Om Tobak I Skolan är en nyutvecklad mall för att underlätta samtal om tobak med högstadiel elever. Hemsida och rapport, utgiven av Institutionen för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet:

<http://www.folkhalsoguiden.se/Rapport.aspx?id=3879> .

Fimpa Nu! Bli rök- och snusfri

Denna skrift från Folkhälsoinstitutets är en vägledning för att stödja ungdomar i ett tobaksfritt val. Utgångspunkten är de hälsosamtal som regelbundet genomförs inom skolhälsovården, på ungdomsmottagningar och inom folktandvårdens preventiva arbete bland ungdomar. Materialet kan även användas i klassrummet eller i föreningar och övrig fritidsverksamhet. Till materialet finns en handledning som redovisar två utvärderingar: <http://www.fhi.se/sv/Publikationer/Alla-publikationer/Fimpa-Nu-Bli-rok--och-snusfri--/>

Motiverande samtal – MI

Motiverande samtal (engelska Motivational Interviewing, MI) är en förändringsinriktad, klientcentrerad och samtidigt styrande samtalsmetodik, som används på främst livsstilsområdet. Läs mer på Folkhälsoinstitutets webbsida: <http://www.fhi.se/sv/Metoder/Halsoframjande-och-forebyggande-metoder/Motiverande-samtal/>

Sluta-Röka-Linjen

Samhällsmedicinska kliniken, Stockholms läns landsting i samarbete med Institutet för folkhälsovetenskap, Karolinska Institutet driver Sluta-Röka-Linjen som är en nationell, kostnadsfri stödtelefon. Hemsida: <http://www.slutarokalinjen.org/>

Andra tips på hemsidor om tobak

www.fhi.se Statens folkhälsoinstitutets webbplats.

www.folkhalsoguiden.se Stockholms läns landstings sida med bland annat tobaksinfo.

www.can.se Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, fakta, statistik.

Referenser

Andershed H & Andershed A (2005): *Normbrytande beteenden i barndomen. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia AB

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2010) *Ett faktablad från CAN. Tobak*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Edling C & Hedström P (2003): *Kvantitativa metoder. Grundläggande analysmetoder för samhälls- och beteendevetare*. Lund: Studentlitteratur

El-Khoury, B, Sundell, K & Strandberg, A (2005): *Risikfaktorer för normbrytande beteenden. Skillnader mellan flickor och pojkar i tonåren*, FoU-rapport 2005:17 ISSN:1404-3351

Ferrer-Wreder L, Stattin H, Cass Lorente C, Tubman J. G, Adamson L (2005): *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga. En forskningsöversikt*, Stockholm: Gothia AB

Frankfurt-Nachmias, C & Nachmias, D (1996): *Research Methods in the social sciences*. Fifth Edition. Great Britain: Arnold

Gottfredson M.R & Hirschi T(1990): *A general theory of Crime*. Stanford University press

Hirschi T(1969): *Causes of delinquency* New Jersey, University of California Press

Hvitfeldt, T & Gripe, I (2010): *Skolelevers drogvanor 2010*, CAN rapport 124, Stockholm, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning www.can.se

Menard S (2002): *Applied logistic regression analysis* Thousand Oaks: Sage

Sandahl, J (2009): *Killar och strategiska brott. Riskfaktorer bland unga killar i Stockholms stad*. Stockholm. www.stockholm.se/forebygg

Sandahl, J (2009): *Tjejer och alkohol. Riskfaktorer bland unga storkonsumerande tjejer i Stockholms stad* Stockholm. www.stockholm.se/forebygg

Simons-Morton, B., Crump, A. D., Haynie, D. L., Saylor, K. E., Eitel, P., & Yu, K. (1999). *Psychosocial, school, and parent factors associated with recent smoking among early adolescent boys and girls*. Preventive Medicine: An International Journal Devoted to Practice & Theory, 28, 138-148.

Statens folkhälsoinstitut (2010): *Tobaksfri kommun. En guide för att utveckla det tobaksförebyggande arbetet* Rapport 2010:10 ISSN: 1657-8624

Statens folkhälsoinstitut (2010): *Tonåringar om tobak. Vanor kunskaper och attityder* Rapport 2010: 20, Stockholm: Åtta.45 tryckeri AB

Statens folkhälsoinstitut (2009): *Det drogförebyggande arbetet i Sverige 2008. Rapport om det förebyggande arbetet mot alkohol-, narkotika-, tobaks- och dopningsproblem* Rapport 2009:11, ISSN: 1651-8624 Kalmar, Lenanders grafiska AB

Stockholms stad (2010): *STAN-programmet 2012. Stockholms Tobaks-, Alkohol- och Narkotikapolitiska program* hämtad 2011-03-25 hos Socialförvaltningen, Utvecklingsenheten från www.stockholm.se/forebygg

Stockholms stad (2007): *Framtidsguiden – Vision 2030* hämtad 2011-03-25 från www.stockholm.se/OmStockholm/Stadsutveckling/Vision-2030/

Stockholms stad (2007): *Ett Stockholm i världsklass* hämtad 2011-03-25 från www.stockholm.se/OmStockholm/Stadsutveckling/Vision-2030/

Sundell, K. Klint, J & Colbiörnsen, M (2007): *Normbrott och psykisk ohälsa bland flickor och pojkar i årskurs 7 och 8. En studie av 1236 elevers enkätsvar vid tre tillfällen* FoU-rapport 2007:4, Stockholm ISSN: 1404-3351

Waldeck, T. L., & Miller, L. S. (1997). *Gender and impulsivity. Differences in licit substance use*. Journal of Substance Abuse. 9, 269-275.

Walsh, A (1990): *Statistics for the Social Sciences*. New York: Harper & Row

Tomori, M., Zalar, B., Plesnicar, B. K., Zihel, S. & Stergar, E. (2001). *Smoking in relation to psychosocial risk factors in adolescents*. European child & adolescent psychiatry, 10, 143-150.

Bilaga 1 Konstruktion av variabler

Dagligrökare

Den huvudsakliga beroende variabeln som används i regressionsanalyserna är skapad utifrån frågan *Röker du?* Svartalternativen är: *Nej jag har aldrig rökt, Nej, bara provat hur det smakar, Nej, jag har rökt men slutat, Ja ibland men inte varje dag* och slutligen *Ja, dagligen*. Frågan har sedan dikotomiserats (tudelats) där de som identifieras som dagligrökare följaktligen enbart är de som valt det sista svarsalternativet.

Skola och kamrater

Skolprestation mäts genom ett index baserat på frågan: Vad hade Du för betyg förra terminen i svenska, engelska och matematik? Variabeln har sedan klassindelats i tre grupper, låg, medel respektive hög skolprestation, där värdet 1 består av dem som har icke godkänt i minst ett kärnämne och värdet 3 består av dem som har minst betyget väl godkänd i samtliga kärnämnen. Övriga, det vill säga de som är godkända, har fått värdet 2.

Dålig anknytning till skolan består av ett index utifrån svaren på frågan: Hur väl stämmer följande påståenden in på din skolsituation? Jag trivs bra i skolan, Skolarbetet känns meningslöst, De flesta av mina lärare har intressant undervisning och Jag ser fram emot att gå till lektionerna. Variabeln har sedan tudelats i lägre respektive högre skolanknytning.

Skolk mäts genom en dikotomisering av frågan: Har du skolkat en hel dag från skolan det här läsåret? Där svaren *Nej*, respektive *Ja, minst en gång* är möjliga.

Rökande kamrater består av svaren på frågan: *Hur många av dina kamrater (inom och utom skolan) röker tobak?* Svartalternativen *Ingen, Någon enstaka, Ungefär hälften* och *De flesta*, har slagits samman och en dikotom variabel har skapats där "riskgruppen" består av de som har svarat att hälften eller fler av kamraterna röker tobak. På samma sätt har variabeln för *Drickande kamrater* samt *Kamrater som prioriterar skolan*.

Familj och fritid

Tillsyn och anknytning, mäts genom ett dikotomiserat index baserat på frågorna: *Vet dina föräldrar/vårdnadshavare var Du är när Du är ute med kamrater på kvällar? Vet Dina föräldrar/vårdnadshavare vilka kamrater Du umgås med på fritiden? Vet Dina föräldrar/vårdnadshavare vad Du spenderar Dina pengar på?* samt på basis av hur väl eleverna instämmer på frågorna: *Hur väl stämmer följande påståenden in på hur Dina föräldrar/vårdnadshavare är mot dig? De brukar uppmuntra och stötta mig, Jag bryr mig*

om vad mina föräldrar säger samt *Mina föräldrar är en förebild för mig*. I den slutgiltiga variabeln som används i analysen kan eleverna således tillhöra gruppen med högre respektive lägre grad av föräldraknytning och tillsyn.

Tobaksbruk i familjen är en dikotom variabel som är skapad utifrån frågan *Använder någon i Din familj tobak (röker eller snusar)?*

Föräldrar som tillåter rökning, är likaså en variabel som dikotomiserats utifrån frågan: *Får du röka för dina föräldrar?* Där de som svarat *Ja* räknas till "Riskkategorin".

Fickpengar mäts genom frågan: *Hur mycket pengar har Du ungefär till fritid och nöjen varje månad?* Där de elever som tillhör "riskkategorin" är de som svarat att de har 1 000 kronor eller mer.

Deltagande i ledarledda fritidsaktiviteter är ett mått på hur elever svarar på frågan *Brukar du delta i någon ledarledd fritidsaktivitet eller träning? (Sport, musik, teater och konst, hobby, kyrklig, scouter, politik, eller annan förening)* där svarsalternativen tudelats till gruppen som sällan eller aldrig deltar, respektive ibland eller ofta deltar.

Individ

Spänningsökande och impulsivitet är ett mått på basis av hur väl eleverna instämmer i påståendena; *Jag ser mig själv som en ganska impulsiv person, Jag gillar att göra spännande och farliga saker även om det är förbjudet, Jag gör dumma saker även om de är lite farliga, Det händer att jag gör saker utan att tänka mig för samt Jag vill gärna vara där det händer spännande saker.* Variabeln har sedan kategoriserats till låg, medel respektive hög grad av spänningsökande och impulsivitet.

Låg självkänsla och nedstämdhet, mäts genom ett index som skapats av frågorna *Hur ofta tycker Du att Du inget duger till? Hur mycket skulle Du vilja ändra på dig själv? Känner du dig slö och olustig? Känner Du dig ledsen och deppig utan att veta varför? Samt Hur ofta tycker Du det är riktigt härligt att leva?* Indexet har sedan dikotomiserats så att de som oftare visar mått på en låg självkänsla och nedstämdhet tillhör "riskgruppen" medan övriga tillhör referensgruppen.

Aggressivitet är ett mått på basis av hur väl eleverna instämmer i påståendena; *Jag tål inte att bli provocerad – då kan jag slå till någon, Om jag blir arg på någon drar jag mig inte för att skada honom/henne samt Den som gör mig arg ger jag mig på – även om han/hon inte slagit mig först.* Variabeln har sedan tudelats till lägre respektive högre grad av aggressivitet.

Vid indextering av frågor som avser att mäta komplexa begrepp är det viktigt att kontrollera reliabiliteten, det vill säga att se huruvida de dimensioner som tillsammans avser mäta de komplexa begreppen mäter samma sak (Björkman 2004). I tabell 4 redovisas reliabilitetskoefficienten Cronbachs alpha för de variabler som utgörs av denna typ av index. Koefficienterna är ett mått på den interna samstämmigheten i de summerade skalorna och bygger på den genomsnittliga

korrelationen mellan svaren på de enskilda frågorna samt på antalet frågor. Man bör sträva efter alphavärden över 0,7 men det är oftast acceptabelt med värden över 0,5 (Frankfort-Nachmias, Nachmias 1996).

Tabell 3. Reliabilitetstest

VARIABLER	ALPHAVÄRDEN
Dålig anknytning till skolan	0,72
Tillsyn och anknytning	0,76
Spänningssökande och impulsivitet	0,76
Låg självkänsla och nedstämdhet	0,78
Aggressivitet	0,68

Bilaga 2

Område 1 n= 1277

OMRÅDE 1 SKOLA & KAMRATER

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 1 SKOLA OCH KAMRATER	SAMTLIGA FAKTORER
Skolprestation (ref: högre)			
Medel	2,78***	2,44***	1,91**
Låg	7,25***	6,33***	4,64***
Skolanknytning (ref: högre)			
Lägre	2,77***		
Skolk (ref: nej)			
Ja	3,14***	2,05***	1,84**
Rökande kamrater (ref: nej)			
Ja	17,93***	12,82***	63,77***
Drickande kamrater (ref: nej)			
Ja	5,84***	2,02*	Ej sig
Skolduktiga kamrater (ref: ja)			
Nej	3,09***	2,28**	Ej sig

*= Signifikant på 10 % nivå (p≤0,10) **= Signifikant på 5 % nivå (p≤0,05) ***=Signifikant på 1 % nivå (p≤0,01)

OMRÅDE 1 FAMILJ OCH FRITID

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 2 FAMILJ OCH FRITID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Tilsyn och anknytning (ref: högre)			
Lägre	3,05***	2,49***	Ej sig
Tobaksbruk i familjen (ref: nej)			
Ja	2,84***	2,57***	1,85**
Föräldrar som tillåter rökning (ref: nej)			
Ja	7,81***	6,23***	5,24***
Fickpengar (ref: mindre än 1000kr i månaden)			
Mer än 1000 kr i mån	2,14***	2,37***	2,41**
Deltar i ledarledda fritidsaktiviteter (ref: ja)			
Nej	2,76***	2,24***	1,99***
Drickande kamrater (ref: nej)			
Ja	5,84***	2,02*	Ej sig
Skolduktiga kamrater (ref: ja)			
Nej	3,09***	2,28**	Ej sig

OMRÅDE 1 INDIVID

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 3 INDIVID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Spänningssökaande och impulsivitet (ref: låg)			
Medel	7,63***	6,85***	4,54***
Högt	15,00***	12,42***	5,48***
Låg självkänsla och nedstämdhet (ref: nej)			
Ja	1,85***	1,65**	1,54*
Aggressivitet (ref: låg)			
Hög	3,74***	2,52**	2,57**
Alpha: 0,68			

Område 2 n= 869**OMRÅDE 2 SKOLA & KAMRATER**

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 1 SKOLA OCH KAMRATER	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Skolprestation (ref: högre)			
Medel	3,20***	2,01**	1,68*
Låg	5,72***	3,30***	2,29**
Skolanknytning (ref: högre)			
Lägre	1,70**		
Skolk (ref: nej)			
Ja	4,31***	2,30***	2,21**
Rökande kamrater (ref: nej)			
Ja	21,96***	13,30***	11,27***
Drickande kamrater (ref: nej)			
Ja	3,08***	Ej sig	
Skolduktiga kamrater (ref: ja)			
Nej	2,89***	2,26**	2,14**

OMRÅDE 2 FAMILJ OCH FRITID

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 2 FAMILJ OCH FRITID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Tillsyn och anknytning (ref: högre)			
Lägre	1,75**	1,56*	Ej sig
Tobaksbruk i familjen (ref: nej)			
Ja	2,62***	2,20***	1,72**
Föräldrar som tillåter rökning (ref: nej)			
Ja	5,92***	3,86***	2,79**
Fickpengar (ref: mindre än 1000kr i månaden)			
Mer än 1000 kr i månaden	1,56**	1,74**	
Deltar i ledarledda fritidsaktiviteter (ref: ja)			
Nej	2,19***	1,86**	1,70**

OMRÅDE 2 INDIVID

RISKFaktorER	BIVARIAIATA SAMBAND	MODELL 3 INDIVID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Spänningsökaande och impulsivitet (ref: lågt)			
Medel	3,67***	3,48**	Ej sig
Högt	17,23***	14,18***	7,11***
Låg självkänsla och nedstämdhet (ref: nej)			
Ja	1,62**	1,21 ej sig	
Agressivitet (ref: låg)			
Hög	2,45***	1,57 ej sig	
Alpha: 0,68			

Område 3 n= 502 SKOLA & KAMRATER

RISKFaktorER	BIVARIAIATA SAMBAND	MODELL 1 SKOLA OCH KAMRATER	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Skolprestation (ref: högre)			
Medel	3,05**	3,02**	3,42**
Låg	4,35***	3,84**	4,39**
Skolanknytning (ref: högre)			
Lägre	1,68*		
Skolk (ref: nej)			
Ja	2,23**	Ej sig	
Rökande kamrater (ref: nej)			
Ja	12,44***	11,47***	9,45***
Drickande kamrater (ref: nej)			
Ja	2,86***	1,78*	
Skolduktiga kamrater (ref: ja)			
Nej	2,89***	Ej sig	

*= Signifikant på 10 % nivå ($p \leq 0,10$) **= Signifikant på 5 % nivå ($p \leq 0,05$) ***=Signifikant på 1 % nivå ($p \leq 0,01$)

OMRÅDE 3 FAMILJ & FRITID

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 2 FAMILJ OCH FRITID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Tillsyn och anknytning (ref: högre)			
Lägre	1,09	1,25	ej sig
Tobaksbruk i familjen (ref: nej)			
Ja	3,16***	2,09**	2,24**
Föräldrar som tillåter rökning (ref: nej)			
Ja	8,94***	9,72***	5,29**
Fickpengar (ref: mindre än 1000kr i månaden)			
Mer än 1000 kr i månaden	1,84**	1,43 ej sig	
Deltar i ledarledda fritidsaktiviteter (ref: ja)			
Nej	0,94 ej sig	0,90 ej sig	

OMRÅDE 3 INDIVID

RISKFaktorER	BIVARIATA SAMBAND	MODELL 3 INDIVID	MODELL 4 SAMTLIGA FAKTORER
Spänningssökande och impulsivitet (ref: lågt)			
Medel	4,66**	5,30**	5,29**
Högt	9,04***	9,15***	6,36**
Låg självkänsla och nedstämdhet (ref: nej)			
Ja	2,71***	2,87***	2,76**
Aggressivitet (ref: låg)			
Högt	2,3**	1,55 ej sig	

*= Signifikant på 10 % nivå ($p \leq 0,10$) **= Signifikant på 5 % nivå ($p \leq 0,05$) ***=Signifikant på 1 % nivå ($p \leq 0,01$)

Bilaga 3 Metod

Sambandsanalyserna i denna undersökning är genomförda med hjälp av binär logistisk regressionsanalys i statistikprogrammet SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

Fördelen med regressionsanalys är att metoden möjliggör konstanthållning för olika påverkningsfaktorer (Walsh 1990). Då ett flertal riskfaktorer har identifierats i tidigare studier är detta intressant för att undersöka vilken enskild påverkan en riskfaktor har när ett flertal andra riskfaktorer ingår i samma analys och hålls konstanta. Med andra ord går det med hjälp av regressionsanalysen att se hur stor risk en enskild faktor utgör när två jämförda personer i alla övriga avseenden av riskfaktorer är lika.

Rökning är en så kallad binär utfallsvariabel då respondenten uppger huruvida de röker eller inte. Logistisk regression är att föredra framför den linjära regressionsanalysen när utfallsvariabeln är binär och med andra ord endast kan anta två värden (Edling & Hedström 2003). I logistisk regressionsanalys undersöks *sannolikheten* för att beroendevariabeln ska anta värde 1, vid en enhets förändring i en oberoende variabel (förekomsten av en riskfaktor), konstanthållet för övriga variabler (riskfaktorer) (Edling & Hedström 2003). Att beroendevariabeln antar värde 1 står i denna studie för att daglig rökning påträffas.

Resultaten redovisas i termer av oddskvoter, som med hjälp av en given referenskategori vars oddskvot är 1 anger den procentuella förändringen i oddset som uppstår när en riskfaktor förekommer och övriga variabler hålls konstanta. En oddskvot på 1,95 ökar således oddset med 95 procent. Oddskvoter kan aldrig vara negativa och det finns heller ingen gräns för hur stor en oddskvot kan vara. En oddskvot på 5,06 ökar oddset med 506 procent eller med andra ord: drygt fem gånger, medan värden som ligger mellan 0,9 och 0,0 är negativa och ger underrisker för att en händelse ska inträffa (Edling & Hedström 2003). För att ge ytterligare ett exempel anger en riskfaktor med en oddskvot på 3 att sannolikheten att en individ är dagligrökare är 3 gånger så stor för den individ som riskfaktorn förekommer hos, jämfört med en individ som tillhör referenskategorin.

Oddskvoten erhålls genom att de logistiska regressionskoefficienterna exponentieras och är särskilt lämplig att använda när man, som i det här fallet, vill jämföra effekter av olika variabler på samma utfall (Menard 2002).

För tolkning av oddskvoten på ovan beskrivet sätt får sannolikheten för företeelsen emellertid inte vara för stor (Edling & Hedström 2003). Sannolikheten att en gymnasietjej röker (ibland eller dagligen) är för hög för att möjliggöra detta då nästan 40 procent av tjejerna i årskurs två röker. Med en så stor sannolikhet kan ovanstående tolkning inte appliceras på oddskvoten. När det gäller rökning

(ibland- och/eller daglig rökning) går det endast undersöka om signifikanta samband mellan riskfaktorerna och rökning finns eller inte. För att, utöver identifiering av riskfaktorer, även kunna visa om vissa riskfaktorer indikerar på att vara mer betydelsefulla än andra samt för att kunna ge en förklarlig tolkning av resultaten utgörs utfallsvariabeln i denna studie av dagligt rökande.

Eftersom detta är en totalundersökning är det inte nödvändigt att redovisa signifikanser, som i regel används vid slumpmässigt dragna urval och anger osäkerheten i stickprovet (Edling & Hedström 2003). Trots detta redovisas olika signifikansnivåer som ett mått eller en indikation på resultatets stabilitet. De resultat vars signifikansnivå är över 10 procent (p-värde 0,1) är inte signifikanta och kommer inte att betraktas som stabila (Walsh 1990).

SOCIALFÖRVALTNINGEN
Utvecklingsenheten
www.stockholm.se/forebygg